

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента Марії Дубняк, кандидата юридичних наук, на дисертацію Тимошенко Єлизавети Анатоліївни «Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні» подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. У сучасному світі технології штучного інтелекту (ШІ) набувають дедалі більшого значення, проникаючи у всі сфери суспільного життя. Відповідно, правове забезпечення застосування ШІ стає надзвичайно актуальним питанням для України, яка прагне інтегрувати сучасні технології у свої соціальні та економічні системи. Незважаючи на складність обраної теми дослідження, здобувачка розглянула застосування ШІ у різних сферах та виділила правові проблеми. Зокрема, це сфери електронної освіти, економіки, бізнесу, виробництва, управління та залучення персоналу, автоматизованого будівництва, застосування технологій ШІ в системах SmartCity, та медіасфері, моніторинг уподобань користувачів в мережі Інтернет. А також застосування ШІ у правовій діяльності, зокрема, у процесі надання правових послуг, нотаріальному процесі, судочинстві, у правоохоронній діяльності. Виокремлення правових проблем у таких різних сферах, дозволило здобувачці запропонувати їх вирішення через формування принципів правового пошуку для вдосконалення механізмів правового забезпечення штучного інтелекту і дослідити характеристики штучного інтелекту, які підлягають першочерговому правовому регулюванню.

Додатково складність досліджуваної теми ілюструє її міждисциплінарність, зокрема, технології ШІ досліджуватись з урахуванням технічних, історичних, етичних та правових контекстів. Це вимагало використання різноманітних методів наукового пізнання та підбору джерельної бази. Автор гармонійно виклала структуру дослідження та сформувала завдання, які спрямовані на вирішення поставленого наукового завдання.

У дисертаційній роботі здобувачка розглянула ШІ як явище науково-технологічної сфери, соціально значущого феномену крізь призму історичного становлення і розвитку технологій та становлення правового регулювання ШІ в інформаційному суспільстві. У роботі узагальнено декілька правових підходів стосовно найбільш дискусійного питання у сфері правового регулювання ШІ — у якості об'єкта чи суб'єкта правового регулювання. Надано характеристику нормативних актів ЄС щодо правових засад застосування ШІ, проаналізовано декілька нормативних актів в Україні та з урахуванням правових проблем застосування ШІ сформовано практичні та теоретичні моделі розвитку національного законодавства.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. У дисертаційній роботі вперше запропоновано розглядати правове забезпечення ШІ у контексті правоутворення, що дозволило автору запропонувати чотирьох-етапну періодизацію розвитку ШІ як технологічного, суспільно значущого та філософського-правового феномену.

Привертають увагу сформовані завдання дослідження, послідовний виклад яких, забезпечив формування практичних пропозицій. Зокрема:

– комплексне дослідження методологічних, історичних, технологічних, соціальних та філософсько-правових засад розвитку функціонування штучного інтелекту у наукових дослідженнях;

– аналіз міжнародно-правових та національних актів України щодо становлення та функціонування штучного інтелекту, зокрема в цивільних правовідносинах;

– розкриття проблемних аспектів застосування технологій штучного інтелекту в юрисдикції України та іноземних держав та формування правової дефініції ШІ;

– виокремлення правових методів та теоретичних моделей адаптації окремих форм та алгоритмів штучного інтелекту до суспільних відносин в Україні.

Практичне значення дисертації проявляється у формуванні комплексних змін в цивільне та інформаційне законодавство України, щодо закріплення

категоріального апарату у сфері ШІ. Розглядаючи різні сфери застосування ШІ в Україні здобувачка більш ґрунтовно зупинилась на регулюванні ШІ саме в цивільних правовідносинах. У роботі враховано, що застосування технологій ШІ впливають на інформаційний процес в частині створення інформації, зокрема, проблем створення інформації в навчальному процесі та об'єктів інтелектуальної власності; на права споживачів щодо використання пристроїв з технологіями ШІ, та у процесі отримання інформаційних послуг безпосередньо з правом вибору інформаційного агента (людини чи технології), проблем захисту персональних даних. Це дозволило запропонувати створення основ категоріального апарату пов'язаного з застосуванням ШІ через внесення змін до Закону України «Про інформацію», Закону України «Про захист персональних даних», Закону України «Про захист прав споживачів», Цивільного Кодексу України щодо впровадження низки термінів, таких як: «штучний інтелект», «високоризиковий штучний інтелект», «оператор штучного інтелекту», «оператор високоризикового штучного інтелекту».

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження опубліковано у 15 публікаціях. Із них 2 у виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 1 - у виданнях країн ОЕСР, 6 у наукових фахових виданнях України (категорія Б), та 6 тезах доповідей на наукових конференціях. Також описано особистий внесок здобувача в опубліковані у співавторстві праці.

Зміст дисертації. У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягає в комплексному аналізі теоретико-правових джерел, національних і міжнародних правових актів для правового забезпечення застосування об'єктів зі штучним інтелектом в Україні в цивільних правовідносинах. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, а також з висновків, списку використаної літератури, списку скорочень та умовних позначень. Загальний обсяг дисертації складає 205 сторінок, з яких основний зміст – 176 сторінок. Джерельна база дисертації налічує 233 найменування, серед яких наукові праці українських та іноземних дослідників, нормативно-правові акти, судова практика.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування та розвитку нормативного підґрунтя застосування штучного інтелекту в Україні» авторка досліджує генезу наукових досліджень штучного інтелекту як явища науково-технологічної сфери, що дозволяє їй сформулювати хронологічну чотирьох етапну періодизацію становлення технологій ШІ як суспільно значущого феномену. Зокрема, перший етап: від давнього часу до другої половини 17 ст. – формування ідеї делегування розумових здібностей виробам, другий етап: друга половина 17-го століття – 1950-ті роки – період формування обчислювальних машин, третій етап: 1950-ті роки – становлення сучасних уявлень про ШІ, четвертий етап: 2011 рік – початок масового застосування ШІ. У підрозділі 1.3. «Правосуб’єктність штучного інтелекту в інформаційному суспільстві: філософсько-правові аспекти» авторка систематизує наукові погляди щодо правового статусу штучного інтелекту, як потенційного суб’єкта правовідносин, і приходять до висновку про передчасність становлення ШІ як автономного учасника правовідносин чи введення в існуючу систему права нової категорії — квазісуб’єктів (електронних осіб).

У розділі 2 «Правове регулювання застосування штучного інтелекту» авторка досліджує міжнародно-правові засади становлення правового регулювання штучного інтелекту (підрозділ 2.1.) та нормативно-правове забезпечення штучного інтелекту в Україні (підрозділ 2.2.). Здобувачка через аналіз міжнародних правових засад приходять до висновку, що: в нормативних актах окреслено пріоритетні напрямки розвитку ШІ, ключові аспекти його застосування у деяких сферах, етичні основи застосування ШІ, умови дотримання прав людини при застосуванні технологій ШІ, правове закріплення принципів політики, спрямованої на розвиток штучного інтелекту. Після дослідження національного правового поля здобувачка приходять до висновку про необхідність врахування юридичної природи штучного інтелекту як окремої категорії та правового феномену.

Після дослідження міжнародних та національних нормативних актів здобувачка досліджує особливості застосування штучного інтелекту окремих видах правовідносин (підрозділ 2.3.). Виявивши особливості реалізації суспільних

відносин в цих сферах з використанням технологій штучного інтелекту, доводить, тезу про трансформаційний вплив ШІ на суспільні відносини в різних галузях та складність формування універсального підходу для правового регулювання ШІ.

У розділі 3 «Удосконалення правового регулювання застосування штучного інтелекту в Україні» здобувачка з урахуванням трансформаційних впливів ШІ на суспільні відносини описує правові проблеми для обраних сфер (підрозділ 3.1.) та формує концепції вдосконалення національного законодавства щодо штучного інтелекту (підрозділ 3.2.). Особливістю підрозділу став аналіз проблем інформаційного законодавства в частині проблем кодифікації, та обґрунтування вибору конкретних сфер та нормативних актів, для внесення змін і формування категоріального апарату ШІ, а також формування конкретних практичних пропозицій та моделювання перспектив у деяких сферах, у разі доповнення нормативно-правових актів. Після обґрунтування практичних пропозицій щодо зміни законодавства у наступному підрозділі 3.3. змодельовано значення правового регулювання ШІ як джерела підвищеної небезпеки та в контексті захисту прав споживачів. Теоретичну основу для формування правових моделей склали такі параметри: науково-теоретичні погляди вчених, опис правового статусу суб'єктів, відмежування сфер використання ШІ (побутова та високоризикова сфери).

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації.

1. У підрозділі 1.2. «Методологічні засади наукового дослідження штучного інтелекту» автор наводить погляди науковців на структурну та функціональну природу штучного інтелекту. Особливістю розділу є спроба здобувачки узагальнити підходи до вивчення ШІ з урахуванням технічного аспекту, як складової частини інформатики. Щодо вивчення ШІ з правових аспектів, авторка вказує, що становлення таких поглядів знаходиться на перехідному етапі. При цьому, жодних рамок початку або процесу трансформації таких етапів, формування чи зміни поглядів вітчизняних науковців на правову природу штучного інтелекту авторка не наводить. У роботі не досліджено теоретичні позиції іноземних науковців з цього питання, які б могли надати більшого

контексту для теоретичного розуміння методологічних засад дослідження штучного інтелекту.

2. Досліджуючи в розділі 2.1. «Міжнародно-правові засади становлення правового регулювання штучного інтелекту» нормативні акти ЄС, які формували передумови для правового регулювання ШІ авторка вказує лише на групи ризиків (неприйнятний, високий, обмежений, мінімальний) з Регламенту ЄС про гармонізовані правила щодо штучного інтелекту (англ. - Artificial Intelligence Act). З урахуванням поставлених завдань дослідження, необхідне пояснення, яке значення, на думку здобувачки, має Artificial Intelligence Act в системі актів, які формують правове забезпечення ШІ, і які положення цього акту могли б поглибити теоретичні та практичні пропозиції проведеного дослідження, якщо такі є.

3. На підставі аналізу теоретико-правових джерел (підрозділ 1.3.) та актів інформаційного законодавства (підрозділ 2.1.) здобувачка формує авторське визначення штучного інтелекту, як об'єкта права. Зокрема, «Штучний інтелект — це сукупність технологій ... подібних до функцій людської розумової діяльності з можливістю діяти автономно» (с. 90-91), однак здобувачка обґрунтовує позицію про передчасне правове закріплення суб'єктності та автономії волі штучного інтелекту. У цій частині сформульовані автором елементи дефініції потребують уточнення з урахуванням позиції автора про передчасність визнання суб'єктності ШІ.

У тексті дисертації не надано методологічної оцінки переваг та недоліків наведених авторкою дефініцій науковців (с. 71-72), так і дефініцій з нормативно-правових актів (с. 90-91), а також не зазначено про конкретні теоретичні переваги дефініції, яку пропонує автор у порівнянні з існуючим теоретичним та нормативним доробком.

4. Зазначаючи про характеристики штучного інтелекту, застосування яких підлягають першочерговому правовому регулюванню, здобувачка не розкриває наслідки, соціальні, етичні та технічні аспекти, з урахуванням яких вона виділяє ці сфери як першочергові. Наприклад, п.2 с.138 (підрозділ 3.2.) «Легальна економічна доцільність — підвищена продуктивність виробництва за рахунок

штучного інтелекту з урахуванням принципів охорони праці та права на працю». У даній пропозиції не враховано перспективи від автоматизації деяких процесів, можливість перекваліфікації персоналу. У пункті 4 (с.139) «Посилення економічної та технічної доступності окремих форм та алгоритмів ШІ для громадян – розвиток інформаційних послуг» здобувачка не описує оцінку готовності технічної інфраструктури для забезпечення широкої доступності ШІ, і чи існує ця проблема вже зараз, чи є результатом теоретичного моделювання.

Загальне зауваження, яке потребує уточнення, до всіх пунктів, запропонованих здобувачем положень про першочергові характеристики ШІ, це питання про конкретні правові межі та об'єкт такого регулювання (наприклад, особливості правового статусу користувачів конкретного типу технології в певних галузях чи гарантії для здійснення цих суспільних відносин у зв'язку із застосуванням ШІ, та інші механізми правового регулювання).

Вищенаведені зауваження мають виключно дискусійний характер і усуваються шляхом надання пояснень при публічному захисті. У цілому, дисертаційне дослідження Єлизавети Тимошенко є завершеним, змістовним та логічно побудованим, а одержані висновки, результати та пропозиції є науково значущими для правотворчої та правозастосовчої діяльності.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Основні положення дисертації були відображені в наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертанткою, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Виходячи із змісту дисертації Тимошенко Єлизавети Анатоліївни «Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні», не виявлено порушень авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації на використанні ідеї, твердження, які були результатом досліджень інших авторів; думки науковців та аналіз нормативно-правових актів чітко відокремлений від висновків здобувача шляхом використання цитат в тексті роботи.

Тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення для юридичної науки та правотворчої діяльності, і правозастосовної практики.

Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам до такого виду наукових робіт. Мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу, що відповідає науковому стилю.

Загальний висновок. На підставі викладеного можна дійти ґрунтовного висновку, що дисертація Тимошенко Єлизавети Анатоліївни «Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а авторка роботи - Тимошенко Єлизавета Анатоліївна - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 - «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

завідувачка наукової лабораторії правового
забезпечення цифрової трансформації,
Наукового центру цифрової трансформації і права,
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
кандидат юридичних наук,

Марія ДУБНЯК

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ

Помічник директора (по кадрам)
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
ІрН України»

М. Б.

